

О.Ю. Янчук,
кандидат юридичних наук
(Університет економіки та права “КРОК”)

Судова експертиза в адміністративному судочинстві

Ключові слова: адміністративний процес, спеціальні знання, судова експертиза.

Судова експертиза – це дослідження експертом на підставі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, яка знаходиться у провадженні органів дізнання, досудового слідства або суду (стаття 1 Закону України “Про судову експертизу”).

Конституція України передбачає кримінальне, цивільне, господарське і адміністративне судочинство.

Призначення і проведення судової експертизи регулюється чинним процесуальним законодавством України (Кримінально-процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України, Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України), Законом України “Про судову експертизу” [4] (далі – Закон) та іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності, а саме: Інструкцією про призначення і проведення судових експертиз, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (далі – Інструкція), Інструкцією про порядок і розміри відшкодування витрат на виплати винагороди особам, які викликаються в органи дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду або органів, у провадженні яких знаходяться справи про адміністративні правопорушення, і виплати державним науково-дослідницьким установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів (затвер-

джена постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710).

Перелік державних спеціалізованих установ, які здійснюють судово-експертну діяльність, визначений ст. 7 Закону.

Судова експертиза, як і наука криміналістика, вже вийшла за межі кримінального процесу і на даний момент обслуговує цивільне, господарське і адміністративне судочинство, де розгляд справ неможливий без використання сучасних досягнень природничих, технічних, економічних та інших наук, а також знань, що набуваються шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, які необхідні для вирішення питань, що виникають, та які прийнято називати спеціальними знаннями [5; 7, 8–23].

Основним джерелом спеціальних знань Законом визнаний експерт, який використовує їх у процесуальній формі, – під час провадження судової експертизи.

Судова експертиза – це самостійна процесуальна форма перевірки існуючих доказів та здобуття нових. Судові експертизи можна класифікувати за організаційно-процесуальними, науково-методичними та іншими підставами. Все залежить від того, які практичні завдання ставляться, і кому доручається їх вирішення.

Прийнятий і введений в дію з 1 вересня 2005 р. Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ) значно розширив правове регулювання спеціальних знань і судової експертизи як однієї з основних процесуальних форм їх використання в адміністративному судочинстві.

У главах КАСУ “Учасники адміністративного процесу” (5) та “Докази” (6) розділу II, а також розділі III “Проведення в суді першої інстанції” (ст. 66, 69, 81-85, 92, 129, 131, 148, 150, 156, 165) розглядаються питання призначення і проведення експертиз.

Джерелом доказів в адміністративному судочинстві є і висновки експертів. Висновки експертів в адміністративному судочинстві застосовується не так часто як в кримінальному процесі, оскільки значна частина даних адміністративних справ пов’язані з оскарженням правових актів [2; 8].

Головним призначенням експертизи в адміністративному судочинстві є якісна оцінка спеціалістом з урахуванням вимог законодавства обставин справи, розуміння і оцінка яких виходить за межі ’язкових знань судді адміністративного суду. Відповідно до ч. 2 ст. 81 КАСУ такими знаннями є спеціальні знання в області науки, мистецтва, техніки, ремесла. Позиції законодавця щодо обставин призначення експертизи в інших видах судочинства і провадження у справах про адміністративні правопорушення відрізняються (див. ст. 75 КПК і ст. 273 КпАП). В адміністративному законодавстві немає чітко визначених обставин, коли має бути призначена експертиза.

Після відкриття провадження в адміністративній справі суддя проводить підготовку справи до судового розгляду. Визнавши необхідним проведення у справі експертизи, суддя виносить ухвалу про призначення експертизи, яка є процесуальною підставою для її проведення. Структура такої ухвали звичайна: вона складається з трьох частин – увідної, описової і резолютивної. Проте перелік необхідних відомостей, які вказуються в ухвалі, не є вичерпним [1].

Ухвала про призначення судової експертизи повинна містити відомості про роз’яснення експертові його прав і обов’язків, про попередження експерта про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку.

Однією з важливих частин ухвали суду про призначення експертизи є правильно і

вичерпно сформульовані питання. Практика показує, що формулювання питань для суду є складною справою. Інколи їх ставлять нечітко, неточно або некоректно. При постановці питань у деяких випадках не враховуються сучасні можливості експертизи.

Для полегшення роботи суду щодо правильного визначення завдань експертизи і формування питань, які виносяться на експертизу, наказом Міністерства юстиції України затверджені Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз, а також видані спеціальні посібники, які визначають завдання, що вирішуються за допомогою окремих видів експертиз, орієнтовний перелік питань, об’єкти і матеріали, які повинні надаватися для проведення експертизи [3; 8]. В окремих категоріях спорів питання, які ставляться перед експертами, визначаються судовою практикою.

Враховуючи значущість висновків експерта при розгляді справ в адміністративному суді, законодавець визнав, що здійснення експертної діяльності ґрунтується на законодавчо закріплених принципах, основними з яких є компетентність, незалежність і об’єктивність осіб, які проводять експертизу, відповідність їх вимогам чинного законодавства, відповідальність за достовірність і обґрунтованість експертних висновків тощо.

Слід зазначити, що ч. 3 ст. 81 КАСУ встановлює, що особи, які беруть участь у справі, мають право просити суд призначити експертизу і доручити її проведення відповідній експертній установі або конкретному експертові. Це нове правило, яке стосується вибору експерта для вирішення питань, що вимагають застосування спеціальних знань. Ні у кримінальному, ні в господарському, ні в інших видах судочинства особи, які беруть участь у справі, не мають таких прав.

Ст. 66 КАСУ визначає основні принципи процесуального положення і правовий статус експерта в адміністративному процесі, що повністю відповідають вимогам, встановленим Законом України “Про су-

дову експертизу”. У вищезгаданій статті вказуються всі права експерта, пов’язані з дослідженням матеріалів справи, оплатою виконаної роботи і викликом до суду.

Положеннями ст. 66 КАСУ також встановлені деякі заборони в діяльності експерта. Зокрема, експерт повинен повідомляти суд про неможливість проведення експертизи у зв’язку з відсутністю у нього необхідних знань або про неможливість проведення експертизи без залучення інших експертів. Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. При проведенні дослідження експерт повинен забезпечити збереження об’єктів дослідження. Знищити їх він має право лише за наявності відповідного дозволу суду, оформленого ухвалою. Зазначається також, що за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов’язків у суді, експерт несе кримінальну відповідальність (ч. 13 ст. 66 КАСУ).

Вважаємо за можливе створити норму, за якою при огляді експертом досліджуваного об’єкта, який надає сторона (у своєму приміщенні), присутність представника суду є обов’язковою. Це створить можливість для нормальної роботи експерта, участі сторін і т. д.

У ст. 81 КАСУ також зазначається, що в ухвалі про призначення експертизи суд попереджає експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов’язків. Тому вважаємо, що зайвим є прийняття експертом ще й присяги наступного змісту: “Я (прізвище, ім’я і по батькові) обіцяю сумлінно виконувати обов’язки експерта, застосовуючи всі свої професійні можливості”, яка передбачена ч. 2 ст. 131 КАСУ.

Висновок експерта (ст. 82 КАСУ), який надається суду, є процесуальним документом і відповідно до ст. 69 КАСУ (ст. 65 КПК, ст. 27 ЦПК) може бути доказом у справі. Проте слід зауважити, що висновок експерта не є обов’язковим для суду і оцінюється ним в сукупності з іншими доказами (ст. 75 КПК і ст. 60, 62 ГПК) [3, 376–378; 4, 209–224; 6].

Експерт дає свій висновок у письмовій формі. Він долучається до справи. У висновках експерта (ст. 82 КАСУ) вказується коли, де, ким (ім’я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, які були поставлені експертіві, які матеріали експерт використовував, докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх проведення висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені судом питання. Оскільки висновок експерта є вельми важливим підсумковим документом, видається, що структура висновку має бути детальніше визначена у статті. Зокрема, якщо експерт під час проведення експертизи виявить факти, які мають значення для справи і відносно яких йому не були поставлені питання, він може включити до висновку власну думку про ці обставини, проте вона має бути вказана після питань, які були поставлені в ухвалі про призначення експертизи. Суд має право в судовому засіданні запропонувати експертіві дати усне пояснення щодо свого висновку.

Після отримання висновку експерта особи, які беруть участь у справі, мають право знайомитися з ним, просити суд про призначення повторної, додаткової, комісійної або комплексної експертизи.

На відміну від КПК, в КАСУ, як і в ЦПК (ст. 148, 149, 150), введені окремі статті про порядок призначення і проведення експертизи: первинної (ст. 82), комплексної (ст. 84), додаткової і повторної (ст. 85).

Комісійна експертиза має місце у випадках, коли для дослідження об’єкта залучаються фахівці одного профілю. Така експертиза проводиться не менше ніж двома експертами однієї галузі знань. У Інструкції немає поняття “комісійна експертиза”, а тому відсутні і положення щодо її проведення. КАСУ також не визначає випадків проведення такого роду експертиз.

Ухвала адміністративного суду про призначення комплексної експертизи має деякі особливості. В ній вказується назва експер-

тизи і установа, експертам якої доручено її проведення, а якщо у проведенні експертизи бере участь особа, яка не є співробітником експертної установи, то вказуються також її дані. Якщо проведення експертизи доручене експертам декількох установ, то вказується, яка з цих установ є провідною. Крім того, ухвала про призначення комплексної експертизи направляється кожній експертній установі (експертів). Об'єкти дослідження і матеріали справи направляються провідній установі. Кожен експерт підписує ту частину висновку, яка стосується проведених ним досліджень, і несе за це відповідальність. Спільний висновок дають експерти, компетентні в оцінці отриманих результатів і формулюванні єдиного висновку. У комплексній експертизі, як і в комісійній, у разі виникнення розбіжностей між експертами, експерт, не згодний з висновками іншого експерта, дає окремий висновок з усіх питань або ж тільки з питань, щодо яких виникли розбіжності.

Відповідно до п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30 травня 1997 р. "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах" висновок визнається неповним, коли експерт досліджував не всі подані йому об'єкти чи не дав вичерпних відповідей на поставлені перед ним питання. Неясним вважається висновок, який нечітко викладений або має невизначений, неконкретний характер.

Якщо під час розгляду справи судом будуть встановлені порушення законності з боку експерта, вживаються відповідні заходи щодо притягнення такого експерта до відповідальності. Судом, відповідно до ст. 166 КАСУ, може бути винесена окрема ухвала і направлена відповідним суб'єктам владних повноважень для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону, а також для притягнення до відповідальності експерта (ст. 340 КПК, ст. 235 ЦПК).

Ст. 67 КАСУ визначене поняття і правовий статус спеціаліста, який може бути залучений до участі в адміністративному процесі за ухвалою суду для надання безпосередньої технічної допомоги під час

вчинення процесуальних дій. Причому вказано, що така допомога спеціаліста не замінює висновок експерта. Ч. 4 ст. 67 КАСУ говорить про те, що допомога спеціаліста не може стосуватися правових питань. До недавнього часу це було одностайною думкою. Проте останнім часом у спеціальній літературі висловлюється інша точка зору, згідно з якою експерт в окремих випадках може вирішувати і правові питання [5, 1–2; 6]. Так, для вирішення протиріч між правовими поглядами, правовими актами і нормами, між діями державних та інших структур пропонується концепція колізійного права.

У багатьох випадках як експерти викликаються висококваліфіковані юристи (доктори і кандидати юридичних наук), на вирішення яких ставляться питання виключно правового характеру, наприклад, щодо тлумачення чи використання окремих норм матеріального і процесуального права (це має місце особливо в практиці Конституційного суду).

У разі неявки експерта до суду, суд може вирішити питання про привід експерта. Застосування приводу регулюється ст. 272 КАСУ. Необхідно зазначити, що Кодекс про адміністративні правопорушення України в ч. 2 ст. 185³ встановлює адміністративну відповідальність за злісне ухилення експерта від явки до суду у вигляді штрафу від 6 до 12 неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

У адміністративному судочинстві проведення експертиз більш обмежене, порівняно з кримінальним і цивільним процесами. Аналіз практики призначення і проведення експертиз відсутній. Проте є постанови Пленуму Верховного Суду України про призначення експертиз в кримінальних і цивільних справах, в окремих категоріях спорів, при розгляді справ про адміністративні правопорушення, де передбачено призначення і проведення експертиз, що є основою і для адміністративного судочинства.

У чинному КАСУ не передбачена окрема стаття, яка б регламентувала допит експерта в суді (як у ст. 311 КПК), не

передбачено проведення експертизи в суді (як у ст. 310 КПК), що, на наш погляд, є упущенням. Також відсутня стаття, яка б регламентувала отримання зразків для експертного дослідження (як у ст. 199 КПК).

Адміністративне судочинство було введено для захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб від порушень з боку органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб. Здавалося б, за таких умов при призначенні експертизи у справі позивачі повинні мати право не лише ознайомитися з ухвалою суду, а й оскаржувати її. Проте КАСУ не передбачена можливість оскарження ухвали про призначення судової експертизи.

Практика застосування Закону, як основного правового регулятора стосунків у сфері судово-експертної діяльності, підтвердила його важливість і необхідність. Переважна більшість положень Закону не втратили своєї актуальності, але статті, які закріплюють основні положення здійснення судово-експертної діяльності і визнача-

ють статус судових експертів, потребують внесення змін і доповнень. Так, наприклад, зловбоденним залишається питання порядку здійснення судової експертизи експертами, які не працюють в державних установах. Здійснення судово-експертної діяльності на підприємницьких засадах, на наш погляд, протирічить діючому процесуальному законодавству.

Введення атестації і державної реєстрації методик, які застосовуються під час проведення експертиз, має важливе значення для об'єктивізації висновків експерта судом. Крім того, добре було б закріпити на законодавчому рівні проведення судових експертиз фахівцями, внесеними до Реєстру атестованих судових експертів не лише в кримінальних справах, а й в інших категоріях справ.

Аналіз теоретичних положень КАСУ про призначення і проведення експертизи при розгляді адміністративних справ свідчить про необхідність внесення до них змін.

Список літератури:

1. Адміністративна юстиція України: Проблеми теорії і практики. Настільна книга судді. – К.: Вид-во “Істина”, 2007. – 607 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс. – У 2 т. – Т. 2: Особлива частина / редкол.: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Юридична думка, 2005. – 624 с.
3. Експертизи у судовій практиці. / за ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Юринком Інтер, 2005. – 386 с.
4. Закон України “Про судову експертизу” // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28.
5. **Легких К.В.** Загальнонаукові та процесуальні питання проведення судової правової експертизи в судочинстві України: автореф. канд. юрид. наук: 12.00.09. / К.В. Легких. – К.: Академія адвокатури України, 2009. – 20 с.
6. **Орлов Ю.К.** Заключение эксперта и его оценка (по уголовным делам) / Ю.К. Орлов. – М., 1995.
7. **Россинская Е.Р.** Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е.Р. Россинская. – М.: Норма, 2006. – 655 с.
8. **Щербаковский Т.Г.** Судебные экспертизы / Т.Г. Щербаковский. – Харьков: Эспада, 2005. – 536 с.

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает судебную экспертизу как процессуальную форму использования специальных знаний в административном процессе, особенности ее правового регулирования, назначения и проведения.

SUMMARY

The article deals with forensic expert examination as a procedural form of applying special knowledge in administrative proceedings: issues of its legal regulation, assignment and conduct.

*Рекомендовано кафедрою
кримінального процесу та криміналістики*

Подано 03.02.09